

УДК 343.65

Надія ДРОЗДОВИЧ,
помічник судді Верховного Суду України,
кандидат юридичних наук

ПРИНЦИП ПУБЛІЧНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЯК ГАРАНТІЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Принцип публічності кримінального провадження, як і всі засади кримінальної процесуальної діяльності, є визначальними щодо форми і суті того типу кримінального процесу, який організовано в державі та який, власне, є однією з характеристик державного і суспільного ладу країни у певний період її розвитку.

В умовах сучасної незалежної Української держави організація судової системи та судочинства постійно піддається численним видозмінам, які відбуваються без дотримання єдино обраної методологічної концепції реформування, а відтак з постійним відхиленням від вектора розбудови змагального вітчизняного кримінального процесу.

З огляду на це розробка первинних, основоположних засад кримінально-процесуальної діяльності – принципів та механізмів їх практичного функціонування в сучасних умовах національної правової системи є запорукою формування авторитетної і незалежної судової влади.

Вбачається, що у цьому процесі одну з визначальних ролей слід віддати саме принципу публічності кримінального процесу, оскільки ефективна реалізація владних повноважень у сфері правосуддя передбачає збалансованість публічного та приватного інтересу у вираженні офіційної волі держави.

На цьому наголошується і в міжнародних документах, а саме, у пункті 10 Висновку № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів від 1 січня 2001 року йдеться про те, що незалежність суддів є прерогативою чи привілеєм, що надається не на користь власних інтересів суддів, а на користь забезпечення верховенства закону та в інтересах тих осіб, що покладають надію на правосуддя [1].

Вказані положення є головними аргументами того, що автор присвячує публікацію проблемам реалізації у вітчизняному судочинстві принципу публічності в аспекті його значення для утвердження незалежності суддів.

Вивчення змісту і суті кримінально-процесуальних принципів та механізмів їх реалізації є популярним у доктринальних дослідженнях, проте однаковістю думок з приводу більшості з цих питань наукові висновки не відзначаються. Зокрема, цю тему в умовах різних історичних формацій досліджували О. Александров, Ю. Грошевий, І. Демидов, П. Елькінд, В. Маляренко, М. Полянський, І. Потеружа, М. Строгович, В. Савицький, М. Чельцов та ін. Сучасне вивчення принципу публічності продовжили І. Беспалько, Л. Карабут, О. Кучинська, М. Ноздріна, Л. Лобойко, В. Маляренко, Т. Мірошніченко, М. Леоненко, П. Репешко, В. Стратонов, М. Шумило, Д. Філін та ін.

Доробок вітчизняних учених свідчить, що кардинальних змін у розумінні змісту принципу публічності кримінального процесу протягом ХХ століття не відбулося, проте його трактування здійснювалося через призму історичних умов.

Так, М. Чельцов виходив з того, що, якщо об'єкт процесу – кримінальна відповідальність громадянина за злочин, визнання існування якого зумовлює обов'язкове застосування каральної загрози кримінального закону, то, безумовно, що діяльність судових та прокурорських органів при встановленні кримінальної відповідальності складає її публічно-правовий обов'язок. Принцип публічності означає, що весь процес від початку і до кінця проводиться в публічному інтересі, а не в інтересах приватних осіб [2, с. 183].

Публічність кримінального процесу, на думку І. Демидова, виражає його державне начало, суть якого полягає в тому, що захист суспільства та громадян від злочинних посягань є важливим та відповідальним обов'язком правоохоронних органів, а не справою самих

громадян [3, с. 151].

Загалом для науки радянського періоду є традиційним розуміння принципу публічності як примату (верховенства) суспільного та державного інтересу над інтересами конкретних потерпілих осіб від злочинних посягань [4, с. 51].

З початком ХХІ століття дослідження принципу публічності кримінального процесу набули характеристик деталізованого, розширеного тлумачення цього поняття з урахуванням багатьох аспектів.

Наприклад, Л. Башкатов, Г. Ветрова, А. Донченко, В. Зажицький, В. Шестаков вважають, що принцип публічності є вираженням суспільного призначення кримінального судочинства. Інтереси суспільства потребують застосування покарання до осіб, які вчинили злочин. Держава покладає на себе виконання функцій щодо розслідування та вирішення справ про вчинення злочинів та покарання винуватих. З принципу публічності випливають такі положення:

1) обов'язок здійснювати функцію кримінального переслідування в межах провадження у кримінальній справі покладається на державні органи та посадових осіб;

2) суд іменем держави визнає особу винуватою у вчиненні злочину та призначає покарання за нього;

3) рух провадження у кримінальній справі визначається процесуальними актами, які приймаються державними органами та посадовими особами;

4) державні органи і посадові особи самостійні та незалежні при виконанні своїх обов'язків при провадженні у кримінальній справі [5, с. 38–39].

На думку Т. Мірошніченка, принцип публічності (офіційності) покладає на органи прокуратури, слідства, дізнання та суду такі обов'язки:

1) будучи поінформованими про вчинений злочин, посадові особи цих органів зобов'язані порушити кримінальну справу, розслідувати її та передати на розгляд суду, незалежно від того, чи є про це клопотання потерпілого;

2) з'ясувати всі існуючі обставини справи, спираючись насамперед на особисту ініціативу;

3) на прокурора покладається обов'язок передати завершену справу до суду та підтримувати обвинувачення;

4) суд забезпечує всебічне дослідження обставин справи, він необмежений доказами, які надані обвинувачем, захисником та підсудним, а самостійно перевіряє необхідні докази, з'ясовуючи важливі для справи обставини;

5) суд зобов'язаний постановити рішення, не будучи зв'язаним по-

зиціями осіб, які ведуть справу [6, с. 59].

Водночас у цей же період окремі науковці (професор О. Александров) не забували наголошувати на діалектичній єдності і боротьбі протилежностей публічного та приватного начал кримінального процесу [7, с. 5].

Сучасні доктринальні пошуки в царині принципів кримінального процесу відзначаються ототожненням різних категорій та понять.

Так, Л. Карабут при дослідженні принципу публічності ототожнює його з поняттям «офіційність», вважаючи, що однією із ознак публічності є офіційний характер відносин між посадовими особами органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду, з одного боку, і всіх інших суб'єктів кримінального процесу – з другого [8, с. 180, 188].

Подібні ідеї поділяють і представники Харківської школи права [6, с. 59].

Що ж стосується законодавчого визначення принципу публічності, то не кожна країна світу його має [9, с. 3]. У вітчизняній системі права публічність закріплено на законодавчому рівні лише з прийняттям КПК України 2012 року. Попередній кримінально-процесуальний закон поняттям «публічність» не оперував.

Натомість у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод фігурує термін «public» – публічний. Проте зміст цих норм свідчить про те, що йдеться про публічний, тобто відкритий судовий розгляд, що є скоріше аналогом вітчизняного принципу гласності кримінального процесу, аніж про діяльність від імені держави.

Вищенаведені положення є підставою стверджувати про необхідність розмежування понять «публічність» у широкому значенні, що визначається як пріоритет суспільних, державних інтересів у взаємовідносинах людини з владою [10, с. 4], та принципу публічності кримінального процесу. Останній слід визнати самостійним принципом і засадою організації кримінального судочинства в Україні. Його ототожнення із суміжними інститутами навряд чи сприятиме підвищенню ефективності його функціонування. Натомість з'ясування дійсного його змісту відкриває шлях до утвердження та визнання в українському суспільстві поваги до незалежності суддів.

Не вдаючись до полеміки з приводу конкретного набору ознак принципу публічності, що не є основним предметом цієї статті, варто лише на підставі попередньо наведеного аналітичного матеріалу погодитися із тим, що під принципом публічності у кримінальному процесі слід розуміти правове положення, згідно із яким діяльність у цьому виді процесу здійснюється органом дізнання, слідчим, прокурором і судом (суддею) на підставі закону в загальносуспільних (державних) інтересах, і полягає у виконанні посадовими особами державних органів, які ведуть

процес, всіх необхідних процесуальних дій у кримінальній справі незалежно від позиції всіх інших суб'єктів процесу, а також інших громадян, посадових осіб, представників підприємств, установ, організацій [8, с. 188].

З огляду на це очевидно, що принцип публічності кримінального процесу притаманний для всіх стадій кримінального провадження і незалежно від суб'єктів, які діють на тому чи іншому його етапі. Обов'язок публічності стосується всіх учасників з владними повноваженнями у сфері кримінально-процесуальної діяльності.

При цьому не зайвим для розгляду принципу публічності як гарантії незалежності суддів є уточнення про поширення вказаного принципу й на стадію судового провадження. Таке застереження автора зумовлене особливостями юридичної конструкції статті 25 КПК України, де обов'язок діяти в межах своєї компетенції у кримінальному провадженні покладено лише на прокурора і слідчого. Поза будь-яким сумнівом, принцип публічності кримінального процесу поширюється і на судову діяльність, оскільки, навіть не маючи повноважень щодо початку досудового розслідування, судова діяльність пов'язана із встановленням події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила. Більше того, вирішення питання про винуватість чи невинуватість особи, встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному правопорушенні, здійснюється шляхом відправлення правосуддя і винесення рішення іменем держави (ст. 371 КПК України). Важко стверджувати, чи був це свідомий акт законодавця, який, приймаючи у 2012 році новий КПК, не зазначив у статті 25 суд як суб'єкт публічності, проте за таких обставин виправданим є розширене тлумачення норми.

Окрім того, такі положення автор вважає доречними для подальшого аналізу ролі принципу публічності в організації ефективної судової діяльності, в тому числі на основі незалежності судочинства.

Практична реалізація принципу публічності судом відбувається як при розгляді справи в першій інстанції, так і в ході розгляду клопотань слідчим суддею в межах судового контролю за дотриманням законності органами досудового розслідування, так як суд, розглядаючи будь-яке кримінальне провадження, незалежно від тяжкості вчиненого злочину, його резонансності, кількості обвинувачених та інших особливостей, діє публічно в якості органу державної влади, на який покладено обов'язок здійснювати правосуддя.

Водночас варто зазначити, що принцип публічності підкоряється не тільки суспільним, а й особистим інтересам. Їх єдність виявляється у тому, що для досягнення завдань процесу допускаються лише ті засоби, які повністю узгоджуються з правами та законними інтересами особи.

Принцип публічності, захищаючи переважно державні, суспільні інтереси, спрямований на повноту дослідження всіх обставин справи, охорону прав та законних інтересів усіх осіб, які беруть участь у справі. Названа вимога забезпечує збалансованість та належну реалізацію цих двох напрямів кримінально-процесуальної діяльності. А поширення і донесення такого тлумачення до широких верств населення сприятиме, на переконання автора, утвердженню поваги громадськості до суду, усвідомлення його авторитету, а не свавільного використання владних повноважень та буде елементом підвищення правової культури українських громадян. Власне, ідеї принципу публічності щодо потреби усвідомлення та утвердження в українському суспільстві ґрунтується на міжнародних стандартах.

У пункті 11 вже згадуваного Висновку № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів вказується, що незалежність має бути як щодо суспільства в цілому, так і щодо конкретних сторін у будь-якій справі, у якій судді повинні винести своє рішення. Судова влада є однією із трьох рівних засад сучасної демократичної держави, вона відіграє важливу роль й виконує серйозні завдання стосовно двох інших засад. Для виконання своєї ролі в цих галузях судова влада повинна бути незалежною від цих органів та впливу з їх боку. Отже, незалежність використовується як гарантія неупередженості [1].

Незалежність судової влади означає повну неупередженість із боку суддів. При винесенні судового рішення щодо сторін у судовому розгляді судді повинні бути безсторонніми, вільними від будь-яких зв'язків, прихильності чи упередження, що впливає або може сприйматися як таке, що впливає на здатність судді приймати незалежні рішення. Судова влада повинна користуватися довірою не тільки з боку сторін у конкретній справі, а й з боку суспільства в цілому. Суддя повинен бути не тільки реально вільним від будь-якого невідповідного упередження або впливу, але він або вона повинні бути вільними від цього й у очах розумного спостерігача. В іншому випадку довіра до незалежності судової влади буде підірвана (п. 12 Висновку) [1].

У п. 64 вказується на принциповий момент, що суддя при здійсненні своїх обов'язків не є чийсь службовцем; при цьому судді виконують державну функцію. Отже, суддя служить тільки закону й несе відповідальність тільки перед законом. Аксиомою є те, що при винесенні рішення у справі суддя не повинен діяти за наказом або вказівкою третьої сторони як у рамках, так і поза судовою владою [10].

На доктринальному рівні подібні норми адаптовані до вітчизняних умов кримінального процесу, що простежується у відповідних дослідженнях. Саме в силу публічності питання про реалізацію прав, що надаються обвинуваченому та іншим учасникам процесу, зазначає

І. Беспалько, не є їх приватною справою, байдужою для іншого суб'єкта – компетентної офіційної особи. Саме вона зобов'язана в необхідних випадках призначити обвинуваченому захисника, залучити перекладача до провадження слідчих дій, у тому числі й у тих випадках, коли підозрюваний (обвинувачений) не заявляють відповідних клопотань; роз'яснювати права осіб, що беруть участь у справі й тоді, коли останні не цікавляться ними [11, с. 88].

Саме належне узгодження інтересів особи, держави, суспільства у сфері кримінального судочинства і визначає якісно новий зміст публічності як основи побудови та організації всієї системи кримінального судочинства, наголошують В. Стратонов та М. Леоненко.

Таким чином, зміст принципу публічності кримінального процесу переконує у тому, що це саме та засада його організації, яка закладає гарантії та умови незалежності судової діяльності, в ході якої суд (суддя) зобов'язаний і діє в публічних (державних і суспільних) інтересах. Збалансованість та узгодженість публічних і приватних начал кримінальної процесуальної діяльності достатньою мірою задекларована в міжнародних нормативних актах, що є зразком для удосконалення вітчизняного процесуального законодавства. Проте не менш важливим є поширення та розтлумачення таких ідей серед населення для сприйняття та усвідомлення високого авторитету суду, а не розуміння його як державної інституції зі свавільним використанням владних повноважень. Повага до судової влади є невід'ємною складовою правової культури суспільства, а відтак і запорукою успішності реформ правової системи.

Перелік використаних джерел

1. Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів від 1 січня 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/>

2. Чельцов М. А. Уголовный процесс / Чельцов М. А. – М. : Юрид. изд-во, 1948. – 624 с.

3. Демидов И. Ф. Принципы советского уголовного процесса // Курс советского уголовного процесса: Общая часть / под ред. А. Д. Бойкова и И. И. Карпеца. – М. : Юрид. лит., 1989. – 640 с.

4. Советский уголовный процесс / под общей ред. д.ю.н. М. И. Бажанова и д.ю.н. Ю. М. Грошевого. – К. : Гл. изд-во изд. объединения «Вища школа», 1978. – 472 с.

5. Уголовный процесс / [Башкатов Л. Н., Ветрова Г. Н., Дон-

ценко А. Д. и др.] – М. : Изд. группа НОРМА-ИНФА-М, 2000. – 352 с.

6. Кримінальний процес України : підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / [Грошевий Ю. М., Мірошніченко Т. М., Хоматов Ю. В. та ін.] ; за ред. Ю. М. Грошевого та В. М. Хотенця. – Харків : Право, 2000. – 296 с.

7. Александров А. С. Назначение уголовного судопроизводства и наказания : монография / Александров А. С., Александрова И. А., Круглов И. В. – Н. Новгород, 2006. – III с.

8. Карабут Л. В. Щодо визначення принципу публічності у кримінальному процесі / Л. В. Карабут // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць / ред. кол. : Ю. В. Баулін (голов. ред.) та ін. – Харків : Кроссрод, 2007. – Вип. 13. – С. 178–189.

9. Маляренко В. Т. Про публічність і диспозитивність у кримінальному судочинстві України та їх значення / В. Т. Маляренко // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 7. – С. 2–11.

10. Беспалько І. Л. Система принципів кримінального процесу та проблема їх класифікації : монографія / Беспалько І. Л. – Харків : ФІНН, 2011. – 216 с.

11. Стратонов В. М. Публічно-приватні засади побудови та організації кримінального судочинства / В. М. Стратонов, М. І. Леоненко // Вісник прокуратури. – 2012. – № 2. – С. 87–91.

ДРОЗДОВИЧ Н. Принцип публічності кримінального процесу як гарантія незалежності судової діяльності.

У статті аналізується зміст принципу публічності у кримінальному процесі України в аспекті його значення для утвердження незалежності суддів та поширення серед населення ідей авторитетності судової влади, яка наділена владними повноваженнями для захисту інтересів суспільства і держави. Наголошується на необхідності збалансування приватних та публічних інтересів в організації судової системи для запобігання свавільному використанню владних повноважень.

Ключові слова: публічність, принцип публічності кримінального процесу, повноваження, гарантії незалежності судової діяльності, приватний і публічний інтереси.

ДРОЗДОВИЧ Н. Принцип публичности уголовного процесса как гарантия независимости судебной деятельности.

В статье анализируется содержание принципа публичности в уголовном процессе Украины в аспекте его значения для утверждения независимости судей и распространение среди населения идей авто-

ритетности судебной власти, которая наделена властными полномочиями для защиты интересов общества и государства. Акцентируется внимание на необходимости балансировки частных и публичных интересов в организации судебной системы для предотвращения произвольного использования властных полномочий.

Ключевые слова: публичность, принцип публичности уголовного процесса, полномочия, гарантии независимости судебной деятельности, частный и публичный интересы.

DROZDOVICH N. The principle of criminal proceedings publicity as a guarantee of judicial independence.

The subject matter of the article is a principle of publicity in the criminal process of Ukraine. It is considered in terms of its importance for strengthening of judiciary credibility in the society by spreading the ideas of public and state interests protection. Theoretical definitions of the principle of criminal procedure publicity are introduced based on the studies of national scientists from the beginning of the 20 century. The article reviewed the matter of the term 'public' and its lexical meaning. On the basis of doctrinal analysis the conclusion about necessity of distinguishing between an absolute sense of publicity and publicity of criminal process is made. As opposed to legislative structure of publicity as a principle of criminal procedural activity in Article 25 of the Criminal Code of Practice of Ukraine, such foundation is peculiar to all stages of judicial procedure. In support of this principle guarantee and to affirm the independency of judicial activity there are references to extracts from Statement 1 (2001) Advisory Committee of European Judges on independency of judicial agencies and judges invariability dated 1 January 2001. The obligation to be trusted not only by parties of the case but society as well is particularly stressed. With this view an authorized judge in his course of duty is not only a civil officer but performs a state function by serving and being responsible to the law only. Therefore, awareness of judicial independency should be regarded as a duty to provide supremacy of the statute law by performing public functions. Taking into consideration scientific research results and international standards the necessity to balance private and public interests in judicial system organization is stressed with the aim to prevent arbitrary usage of authoritative powers.

Key words: publicity, the principle of publicity of criminal proceedings, powers, guarantee of judicial independence, private and public interests.